

בפרק כא נקרא על שנות מלכותו של מנשה שהתבטאו במהפך קיצוני לדרכו של אביו, שלא היה כמוהו לפניו ואחריו. בעוד שחזקיהו היה בצדקתו סמל לדבקות באלוקי ישראל ומצוותיו מעבר לכל שבת, הפך בנו סמל לרמיסת כל קודשי ישראל בקיום התועבות האליליות האכזריות ביותר ובהשלטתם ביהודה. חזקיהו שעשה משפט וצדקה לעמו הוליד את מנשה שמילא את ירושלים "פה לפה" בדם נקי.

מה נאמר על מנשה בפרקנו?

מנשה היה בן שתים עשרה שנה במלכו וחמישים וחמש שנה מלך בירושלים. אף מלך ביהודה ובישראל לא מלך שנים רבות כמוהו. שם אמו חפצי-בה חז"ל דרשו שהייתה בתו של ישעיהו הנביא (ברכות י ע"א ; יר' סנהדרין י ב). מנשה ביטל את כל תיקוניו הדתיים של חזקיהו אביו והכניס במקומם פולחנים נכריים לבית המקדש. הוא שב ובנה את הבמות לעבודה זרה אשר השמיד חזקיהו אביו והקים מזבחות לבעל. מנשה הוא היחיד בין מלכי יהודה שנאמר עליו שהקים מזבח לבעל, בכך הלך בעקבות אחאב (מ"א טז לב). בית הבעל בירושלים נזכר רק בימי עתליה ואותו ניתץ יהוידע (יא יח). מנשה הציב פסל לאשרה הנמנית עם אלילי כנען, כאשר עשה אחאב מלך ישראל שהיה הראשון שחטא בטומאה זו (מ"א טז לא-לג). מנשה בנה מזבחות לכל צבא השמים בחצרות בית ה', עבודה זרה שהייתה מיוחדת לאשור ובבל, ועל כך הזהירה התורה: "פן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחית להם ועבדתם" (דב' ד יט). העובד להם נענש בסקילה (דב' יז ג-ז). בקשיחות לבו ואכזריותו העביר את בנו באש המולך בדומה לאחז סבו (טז ג). עונן וניחש- עשה מעשי כישוף וניחוש. מנשה היה הראשון בין מלכי יהודה שחטא בתועבות אלה. כך נהגו גויי ארץ כנען: "כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו" (דב' יח יד) ואילו עם ישראל נדרש לדרוש בנביא אשר יקים לו ה' (שם פס' טו). אפילו בלעם נאלץ לשבח את ישראל על כך: "כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל" (במ' כג כג). כל אלה אסרה התורה: "לא תנחשו ולא תעוננו" (ויק' יט כו) "לא ימצא בך מעביר בנו באש, קסם קסמים מעונן ומכשף" (דב' יח י-יא). "לא תעוננו-לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה. שעה פלונית קשה לצאת" (סנהדרין סו ע"א).

לפי מסורת חז"ל (זבחים סא ע"ב) מנשה גרם במעשיו לסילוק "האש" שירדה בימי שלמה מן השמים על המזבח (דה"ב ז ג). מנשה שם את פסל האשרה בבית ה'. "בבית אשר אמר ה' אל דוד ואל שלמה בנו: בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם" (פס' ז). כפי שאמר ה' לשלמה במראה הלילה השני: "הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם" (מ"א ט ג). בתפילת שלמה כתוב: "דרך העיר אשר בחרת בה

והבית אשר בנתי לשמך" (מ"א ח מד). פולחנים אלה עשה מנשה בהשפעת התלות של יהודה באשור בימי שלטונו.
ה' הבטיח שהוא לא יגלה את ישראל מעל אדמת אבותם בתנאי שישמרו את מצוות התורה. "ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם, רק אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים ולכל התורה אשר צוה אתם עבדי משה" (פס' ח). ומקביל לכך בדה"ב לג ח: "ולא אסיף להסיר את רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבותיכם". כך הוזהר שלמה במראה הלילה השני (מ"א ט ו-ט), וכך ניבא אחיה השילוני לירבעם (מ"א יד טו). רוב בני ישראל לא קיבלו את אזהרותיהם ותוכחותיהם של הנביאים שלא פסקו מלהזהירם ולהודיעם את העונשים הצפויים למפירי הברית. לפי הכלל ש"אין עונשין אלא אם כן מזהירין" (סנהדרין נו ע"ב). "ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני בני ישראל" (פס' ט). מנשה מתואר כמלך שהרע לעשות אפילו מן הגויים אשר השמיד ה' מפני בני ישראל. מנשה הוא היחיד בן מלכי יהודה בדומה לירבעם בן נבט ולאחאב בן עמרי שכתוב בו שלא רק חטא בעצמו אלא גם החטיא את הרבים. הכתוב מציין שמנשה שפך דם נקי בירושלים דבר שלא נאמר על אף אחד ממלכי יהודה.

מעשיו של מנשה אף עלו בחומרם על מעשי סבו אחז. **הכתוב מייחס את סיבת חורבנה הסופי של יהודה וגלות יהודה לחטאות מנשה. את חורבן שומרון וגלות ישראל תלו בחטאות ירבעם (יז כא-כג), את חורבן ירושלים וגלות יהודה תלו בחטאות מנשה (פס' יג).** "יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה, הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגלוליו" (פס' יא). גם על אחאב כתוב: "ויתעב מאד ללכת אחרי הגללים ככל אשר עשו האמרי (מ"א כא כו). השם "האמרי" בא כאן ככינוי לכלל עממי כנען (יהו' כד טו; ש"א ז יד; ש"ב כא ב). ב"אמרי" כתבה התורה לשון עוון: "כי לא שלם עון האמרי עד הנה" (בר' טו טז), ובלשון חז"ל נקראו מעשיהם של עמי כנען "דרכי האמורי" (מ' שבת ו י; חולין ד ז). "גלוליו" – לשון גנאי לפסילי האלילים.

ה' הביא רעה על ממלכת יהודה ותושבי ירושלים מפני שהיו שותפים לתועבות מנשה ולא קמו למחות בפניו. "אשר כל שמעיו תצלנה שתי אזניו" (פס' יב). לשון ציורית, קול השמועה על חורבן ירושלים יהדהד באוזני השומעים כקול צלצול פעמון (תצלנה-צלצול) לשון נופל על לשון. ויזעזע אותם כדברי שמואל הנביא בדבריו על חורבן שילה (ש"א ג יא) וכן אמר ירמיהו (יט ג).

לפנינו תיאור ציורי הממחיש את חורבן ירושלים במילים: "ונטיתי על ירושלים את קו שמרון ואת משקלת בית אחאב, ומחיתי את ירושלים כאשר ימחה את הצלחת, מחה והפך על פניה" (פס' יג). הקו והמשקולת הם המכשירים שמשתמשים בהם הבנאים כדי למנוע נטייה של הקיר מהקו האנכי.

קו – חבל שהבנאי משתמש בו במלאכת הבניין .
משקולת – אנך, אבן עופרת קשורה בקצה החוט שהבנאים מיישרים באמצעותה את נדבכי הקיר. קו – "אמת הבניין" ליישור אופקי של קירות הבניין, והמשקולת - ליישור אנכי. בישעיהו כתוב: "ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת" (יש' כח יז).

כלי הבנאי נזכרים כאן כמשל כי באמצעותם נעשית בדיקה קפדנית של הבניין. בבדיקה כזאת יבדוק ה' את ירושלים, כשם שבדק את מעשי שומרון ואת מעשי בית אחאב. כתוצאה מבדיקתו הקפדנית לא תמצא זכות לירושלים וה' ישמיד אותה (עמ' ז ז-ט), "כאשר ימחה את הצלחת". הבחירה במילה ימחה נדרשת בשני מובנים: (1 ניגוב 2) השמדה. תיאור הפיכת הצלחת הנקייה אחרי שלא נשאר בה שריד הוא משל. כמו שניתן להפוך את הצלחת אחרי שמנקים אותה היטב מבלי שייכנס לתוכה דבר כך תתרוקן הארץ מיושביה. רמז לחורבן המלא שנגזר על ירושלים ועל הממלכה כולה. מידת הדין לא תפגע רק ברשעים אלא גם בכל יושבי ירושלים והיא תישאר חרבה ושוממה (אברהם אבינו שאל: "האף תספה צדיק עם רשע" בר' יח כג).

ה' יפקיר את יושבי ארץ יהודה אשר נשארו בארץ אחרי גלות עשרת השבטים "שארית נחלתי" בידי אויביהם והיו לבז- יבזו אותם - ולשלל לשוסיים מחריבי ארצם. הכתוב פתח בתיאור תועבות מנשה: "יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה" (פס' יא), והמשיך בסיפור חטאי העם "יען אשר עשו את הרע בעיני ויהיו מכעיסים אתי, מן היום אשר יצאו אבותם ממצרים ועד היום הזה" (פס' טו). העם הכעיס את ה' בעבודה זרה ובתועבותיה ולכן עתה נתמלאה הסאה (מצודת דוד).

האם לא נשארו ביהודה עובדי ה'?

ביטולם של התיקונים הדתיים שתיקן חזקיהו והעמדת הפולחן האשורי במקדש לא היו רק סימן לשעבוד המדיני לאשור, אלא היו כרוכים במאבק פנימי ביהודה בין אותם חוגים שתמכו במדיניות של הסתגלות לאימפריה האשורית למן ימי אחז, לבין יראי ה' שנהו אחר נביאי ה' ועמדו לימינו של חזקיהו בתיקוניו הדתיים. מאבק פנימי זה היה אכזר, זאת אנו לומדים בעקיפין מכך שיראי ה' ונאמניו ובכללם כמובן נביאיו התנגדו למעשי מנשה והוצאו להורג.

לפי חז"ל מנשה הרג את ישעיהו (יבמות מט ע"ב; סנהדרין קג ע"ב; יר' סנהדרין י ב). על תקופה זו אמר ירמיהו: "אכלה חרבכם נביאיכם כאריה משחית" (יר' ב ל). "וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה" בכל העיר (פס' טז). גם על שפיכות הדמים נחתם דינה של ירושלים ויהודה לחורבן. בסנהדרין קב ע"ב מסופר בין היתר שמנשה נראה בחלום לרב אשי (אחד מגדולי אמוראי בבל), ששאל את מנשה: "מפני מה הייתם עובדים עבודה זרה? השיב לו מנשה: "אילו היית באותו הדור היית אוחז בשולי בגדיך ורץ אחרי".

מה אנו למדים מכך?

בדורו של מנשה השפעת התודעה האלילית המתמשכת שהמלך והעם היו מוקפים על ידה מכל עבר הייתה כה עמוקה עד שדחתה את התפיסה הייחודית של אלוקי ישראל ותורתו מקרב העם.

מדוע?

בתקופת מלכותו של מנשה האימפריה האשורית הגיעה לשיא התפשטותה. ברוב ימי מלכותו של מנשה הייתה יהודה משועבדת לאשור (הייתה מדינה ואסלית הנכנעת לאשור). על מעמדה של יהודה כמדינה מעלת מס לאשור לומדים מתעודה אשורית מקוטעת שיש לשייכה לזמן שבין סרגון ואסרחדון. בכוחה הצבאי העצום התפשט שלטונה של אשור בכל הארצות אשר מסביב ליהודה, ולכן חששו כי אם לא ייכנעו לה תמחה אותם מעל פני האדמה. הנאמנות לריבונותה של אשור התבטאה בקבלת פולחן אליליה כסימן להזדהות עם אשור. מנשה שנכנע לאשור אף גייס צבא לעזרתה בכיבוש מצרים.

הנביאים שהתנגדו למלך ודרשו לשמור על הצביון הדתי והלאומי של יהודה. נאבקו במעשיו של מנשה. הם ראו באשור מטה זעם שלא יתקיים לאורך ימים, ואמנם עלייתה של אשור בימי אסר-חדון הייתה "לפני שבר גאון" (משלי טז יח). כעבור זמן לא רב נפלה אשור ואבדה מן העולם.

האמנם לא יהיה קיום גם לשארית יהודה?

לא כבתה הגחלת ביהודה והנביאים שנותרו הוסיפו להפיץ את דעותיו של מורם ישעיהו בן אמוץ.

בספרנו לא מצוינים מאורעות מדיניים שנעשו בימי מלכותו של מנשה. בדברי הימים מסופר כי לאחר שעשה מנשה הרע בעיני ה' ולא הקשיב לדבר ה', הביא ה' עליו את שרי הצבא אשר למלך אשור שחשד בו שגם הוא התחבר למורדים באשור. שרי הצבא של אשור אסרו את מנשה בנחושתיים והוליכו אותו לבבל. מנשה שב בתשובה שלמה בזמן מאסרו בבבל. בסנהדרין י נשאלת השאלה מדוע מנשה לא מוזכר בין אלה שאין להם חלק לעולם הבא ואילו במקום אחר באותה מסכת מובא: "... והיו מלאכי השרת מסתמין את החלונות שלא תעלה תפילתו של מנשה לפני הקב"ה ... אמר להם: אם איני מקבלו בתשובה הרי אני נועל דלת לפני כל בעלי תשובה, חתר לו חתירה מתחת לכסא הכבוד וקבלו..." מכאן אנו לומדים מה גדול כוחה של תשובה.

חזרתו בתשובה ותפילתו של מנשה בשביו נתקבלה והוא הושב למלכותו בירושלים (דה"ב לג י-יג). לאחר שחזר למלכותו לירושלים, הסיר את אלוהי הנכר ואת "הסמל" (הכוונה לפסל האשרה) מבית ה' ואת כל המזבחות אשר בנה. הוא בנה מזבח לה' וחיידש את עבודת התמיד בבית-המקדש, והורה לעם ביהודה לעבוד את אלוהי ישראל

מתוך הכרת טובה לחסד שנעשה לו. מנשה ביצר את ירושלים הבירה ואת שאר ערי יהודה. אמנם מנשה שב לעבוד את ה' אך גזרת החורבן לא בטלה. ספק אם מנשה חדל מחטאיו האחרים.

מה נאמר על אמון בנו של מנשה?

אמון בנו של מנשה מלך רק שנתיים. שם אמו משלמת בת חרוץ מיטבה שבגליל. ייתכן שנשואים אלה של מנשה נועדו להרחיב את השפעתה של יהודה על אותם מבני ישראל ששרדו בתחומה ולקשור את המשפחות הנכבדות שבגליל בקשרים של קרבת משפחה אל בית דוד.

נאמר על אמון שעשה הרע בעיני ה' ושב לעבוד את האלילים שהכניס אביו מנשה ביהודה (פס' כא ; דה"ב לג כב-כג), לפי דה"ב הרע אמון לעשות מאביו מנשה שחזר בתשובה בסוף ימיו, ואילו אמון עבד עבודה זרה כל ימיו. אמון נרצח בביתו בידי עבדיו מסיבות לא ידועות. אנשי חצרו שקשרו עליו הומתו ע"י "עם הארץ". בביטוי "עם הארץ" הכוונה לנכבדי ממלכת יהודה שהתייעצו אתם בענייני הממלכה (בר' כג ז). והמליכו תחתיו את בנו הקטן יאשיהו. אמון נקבר במקום קבורת אביו מנשה.